

3. Zaposlenost i zarade

Podaci Ankete o radnoj snazi (ARS) za oktobar 2011. ukazuju na nastavak pogoršavanja trendova na tržištu rada – pad stope zaposlenosti i još snažniji rast stope nezaposlenosti. Stopa zaposlenosti opala je za 0,2 procentna poena u odnosu na april 2011. i krajem godine iznosila je 45,3%. Stopa zaposlenosti žena je nastavila da opada, dok je zaposlenost muškaraca neznatno porasla, tako da je zaustavljen dosadašnji trend smanjenja jaza između tih stopa zaposlenosti. Stopa nezaposlenosti je porasla sa 22,9% na 24,4% između aprila i oktobra 2011. godine. Stopa nezaposlenosti lica uzrasta 15–24 godine iznosi izuzetno visokih 51,9%, dok je stopa nezaposlenosti lica od 25–34 godine starosti porasla za 1,7 procentnih poena i u oktobru 2011. je iznosila 32%. Kao i ukupna, i formalna zaposlenost se takođe smanjuje, ali najviše usled smanjenja broja preduzetnika i njihovih zaposlenih. Konačno, ukupan pad zaposlenosti u proteklih godinu dana se odvija u privatnom sektoru, pošto zaposlenost u javnom sektoru ostaje nepromenjena. Prosečna realna zarada nastavlja da raste i u poslednjem kvartalu, nakon njenog konstantnog opadanja u prvih devet meseci 2011. Prosečne realne zarade u Srbiji u Q4 veće su za 2,9% u odnosu na isti period prethodne godine, dok su zarade u privredi u istom periodu povećane za 3,3%, a zarade u javnim preduzećima su porasle za čak 7,3%. U uslovima stagnacije privrede, moguće je da je do rasta realnih zarada došlo usled rasta zarada u sektoru države sredinom prethodne godine, kao i nakon povećanja minimalne najamnine. Takođe, moguće je i da se radi o privremenoj pojavi. Sa ekonomske tačke gledišta, zabrinjava realni rast plata u javnim preduzećima koje su i ranije bile veće nego zarade u privredi i sektoru države. Stoga je neophodno da Vlada uvede čvršću kontrolu primanja u javnim preduzećima i izjednači uslove rada između javnog i privatnog sektora.

Zaposlenost

Nastavljaju se negativni trendovi na tržištu rada

Stopa zaposlenosti opala je za 0,2pp od aprila i u oktobru 2011. iznosi 45,3%

Stopa zaposlenosti žena u oktobru 2011. iznosila je zabrinjavajuće niskih 37,9%, a stopa zaposlenosti muškaraca 52,5%

Kraj 2011. godine obeležio je nastavak negativnih trendova na tržištu rada: pad stope zaposlenosti i broja zaposlenih lica, i to posebno među ženama, i rast broja nezaposlenih osoba.

Dalji pad zaposlenosti i još izraženiji rast broja nezaposlenih obeležava 2011. godinu, što je posledica produbljivanja ekonomske krize u Srbiji. Broj zaposlenih na osnovu podataka Ankete o radnoj snazi (ARS) opao je za oko 50.000 lica između aprila 2010. i oktobra 2011. Stopa zaposlenosti je opala za 0,2 procentnih poena u istom periodu i u aprilu 2011. iznosila je 45,3%. Ovaj pad je, međutim, mnogo blaži u odnosu na prethodni šestomesečni period (Tabela T3-1).

Tabela T3-1. Srbija: zaposlenost i nezaposlenost po Anketi o radnoj snazi¹⁾, 2008–2011

		Ukupan broj zaposlenih 15-64 god. ²⁾	Broj zaposlenih poljoprivrednika i pomažućih članova u poljoprivredi 15-64 ³⁾ god.		Stopa zaposlenosti 15-64 god.			Ukupan broj nezaposlenih 15-64 god.		
			1	2	Ukupno	Muškarci	Žene	4	Ukupno	Muškarci
2008	April	2.652.429	..	54,0	62,3	46,0	432.730	14,0	12,4	16,1
	Oktobar	2.646.215	443.243	53,3	62,2	44,7	457.204	14,7	12,7	17,3
2009	April	2.486.734	437.957	50,8	58,7	43,3	486.858	16,4	15,0	18,1
	Oktobar	2.450.643	411.303	50,0	57,4	42,7	516.990	17,4	16,1	19,1
2010	April	2.278.504	326.623	47,2	54,3	40,3	572.501	20,1	19,4	21,0
	Oktobar	2.269.565	352.724	47,1	54,4	39,9	565.880	20,0	19,0	21,2
2011	April	2.191.392	340.528	45,5	52,2	38,8	649.155	22,9	22,7	23,1
	Oktobar	2.141.920	329.378	45,3	52,5	37,9	690.782	24,4	23,5	25,6

Izvor: Anketa o radnoj snazi (ARS), RZS.

Napomene:

1) Anketa o radnoj snazi se od 2008. sprovodi dva puta godišnje - u oktobru i u aprilu.

2) Lica između 15 i 64 godina se smatraju licima radnog uzrasta.

3) Do oktobra 2008. godine u ARS nije postojala klasifikacija 15-64 za broj zaposlenih u poljoprivredi i pomažućih članova domaćinstva, već samo 15+.

Stopa zaposlenosti žena opala je za 0,9 procentnih poena od aprila 2011. godine i u oktobru 2011. iznosila je zabrinjavajuće niskih 37,9%. Stopa zaposlenosti muškaraca je blago porasla, za 0,3 procentna poena u istom periodu i u aprilu 2011. iznosila je 52,5%. Na ovaj način, dosadašnji trend smanjenja jaza između ženske i muške zaposlenosti je prekinut (Tabela T3-1).

3. Zaposlenost i zarade

Stopa nezaposlenosti uvećana je sa 22,9% na 24,4%

Po ARS, broj nezaposlenih između aprila i oktobra 2011. godine porastao je za oko 40.000 lica, što je povećalo stopu nezaposlenosti sa 22,9% na 24,4%. Rast nezaposlenosti je izraženiji kod žena i iznosi 2,5 procentnih poena, dok je kod muškaraca nezaposlenost porasla za manje od jednog procentnog poena. (Tabela T3-1).

Najveći porast stope nezaposlenosti, kao i najveći apsolutni nivo nezaposlenosti, pogodio je lica od 15–24 godine starosti. Njihova stopa nezaposlenosti porasla je između aprila i oktobra 2011. godine za dva procentna poena i iznosila je izuzetno visokih 51,9%.

Značajan porast stope nezaposlenosti pogodio je i lica uzrasta 25–34 godine u istom periodu. Njihova stopa nezaposlenosti porasla je za 1,7 procentnih poena i u aprilu 2011. iznosila je 32%. Posmatrano po nivou obrazovanja, najveći rast stope nezaposlenosti dogodio se kod lica sa srednjom školom, čija je stopa nezaposlenosti porasla sa 25,3% u aprilu 2011. na 26,9% u oktobru 2011. godine.

Stopa nezaposlenosti je porasla, dok je stopa neaktivnosti smanjena

Stopa neaktivnosti, prvi put od početka krize, bila je stabilna u periodu između oktobra 2010. i aprila 2011. godine. A nakon toga i opala za jedan procentni poen i u oktobru 2011. iznosila 40,1%. Ovo, moguće je, ukazuje na to da su se neka od obeshrabrenih lica koja su ostala bez posla u prethodnom periodu ponovo aktivirala da traže zaposlenje, zato što su se percepcije i očekivanja učesnika na tržištu rada o mogućnosti pronalaženja zaposlenja poboljšali. Međutim, moguće je i da su lica koja su ranije prelazila u neaktivnost počela da aktivno traže zaposlenje zato što su im alternativni mehanizmi preživljavanja u međuvremenu iscrpljeni.

Od oktobra 2010. u okviru Ankete o radnoj snazi prate se stope nezaposlenosti četiri regiona. Do tada se posmatrao region Beograda, Vojvodine i Centralne Srbije, a od oktobarske ankete 2010. godine, region Centralne Srbije se posmatra kroz dve celine: Šumadiju i region Istočne i Južne Srbije.

Stopa nezaposlenosti je najviše porasla u regionu Beograda

U periodu od aprila do oktobra 2011. stopa nezaposlenosti je porasla u sva četiri regiona, ali najviše u beogradskom – 1,9%, zatim u regionu Južne i Istočne Srbije –1,8%, a najmanje u regionu Šumadije – 1,3%. I dalje je, međutim, stopa nezaposlenosti najniža u Beogradu i iznosi 20,9%, a najviša u regionu Južne i Istočne Srbije – 27,6%.

Okvir 1. Blokiranje izmene Zakona o radu

U okviru stend baj aranžmana sa Međunarodnim monetarnim fondom, Vlada Republike Srbije se obavezala da će Ministarstvo rada i socijalne politike podneti Socijalno-ekonomskom savetu (SES) na razmatranje nekoliko izmena Zakona o radu do kraja oktobra 2011. Konkretno, prva izmena odnosila se na isplatu otpremnine čija bi se visina utvrđivala u zavisnosti od trajanja zaposlenja isključivo kod poslednjeg poslodavca, umesto dosadašnje prakse koja se bazirala na celokupnom radnom stažu. Najvažniji cilj vezivanja otpremnine za staž kod poslodavca je da poveća tražnju za starijim radnicima sa dužim radnim iskustvom kod privatnih poslodavaca. Druga izmena odnosila se na produženje trajanja ugovora na određeno vreme sa sadašnjih 12 meseci na tri godine. Ova izmena trebalo bi da poveća fleksibilnost na tržištu rada, što je čest zahtev velikih investitora i malih poslodavaca.

Ove dve izmene glatko su odbili reprezentativni sindikati na sastanku Socijalno-ekonomskog saveta u oktobru 2011. Ono što iznenađuje jeste saglasnost resornog Ministarstva sa ovom odlukom. Tačnije, Ministarstvo je predložilo Savetu da se novo pravilo za obračun otpremnina primeni samo na one radnike koji su već primili otpremnine na osnovu celokupnog radnog staža. Ali su i ovaj predlog odbili reprezentativni sindikati, a Ministarstvo je zaključilo da neće biti nikakvih izmena Zakona o radu pre novih parlamentarnih izbora.

Zarade

Prosečna realna zarada i u Q4 nastavlja da međugodišnje raste

Prosečna realna zarada u Srbiji i u poslednjem kvartalu 2011. nastavlja da raste, a ovaj put za 2,9%. Najveći rast zarada se odigrao u javnim preduzećima, čak 7,3%, dok su u privredi (privatnim, društvenim i mešovitim preduzećima) plate porasle za 3,3%. (Tabela T3-3). Rast zarada u privredi može se objasniti povećanjem minimalne zarade sa 95 na 102 dinara po času rada, a upravo najveći broj zaposlenih koji prima minimalnu zaradu radi u privatnom sektoru.

Tabela T3-2. Srbija: prosečne mesečne zarade i međugodišnji indeksi, 2008–2011

	Prosečna mesečna zarada (RZS) ¹⁾				Međugodišnji indeksi prosečne mesečne bruto zarade (RZS) ²⁾	
	Ukupni troškovi rada ³⁾ , u din.	Neto, u din.	Ukupni troškovi rada, u evrima	Neto, u evrima	Nominalni	Realni
	1	2	3	4	5	6
2008	47.882	29.174	586	357	117,8	104,8
2009	52.090	31.758	554	337	108,8	100,6
2010	55.972	34.159	543	332	107,5	101,2
2011	62.213	38.000	610	373	111,1	100,0
2008						
Q1	43.957	26.814	532	324	119,3	106,0
Q2	47.351	28.846	584	356	119,4	104,2
Q3	48.322	29.435	627	382	117,9	105,2
Q4	51.898	31.599	602	366	115,1	104,0
Decembar	56.399	34.348	637	388	112,0	103,1
2009						
Q1	49.444	30.120	525	320	112,5	102,2
Q2	52.164	31.808	552	337	110,2	101,3
Q3	52.065	31.737	558	340	107,7	99,8
Q4	54.689	33.366	579	353	105,4	99,5
Decembar	60.265	36.789	628	383	106,9	100,2
2010						
Q1	52.261	31.924	530	324	105,7	101,1
Q2	55.989	34.192	548	335	107,3	103,2
Q3	56.435	34.372	537	327	108,4	101,8
Q4	59.204	36.149	556	339	108,3	98,8
Decembar	64.784	39.580	609	372	107,5	97,5
2011						
Q1	57.539	35.108	553	338	110,1	97,7
Q2	62.177	37.994	623	381	111,1	97,7
Q3	63.386	38.760	622	380	112,3	101,5
Q4	65.749	40.139	644	393	111,1	102,9
Decembar	72.056	43.887	700	426	111,2	103,9

Izvor: RZS.

Napomene:

1) Podaci za 2008. godinu su korigovani podaci na osnovu proširenog obuhvata uzorka za računanje prosečne zarade, u koji ulaze i plate zaposlenih kod preduzetnika.

2) Međugodišnji indeksi prosečne mesečne bruto zarade za 2008. godinu su obračunati iz prosečnih zarada za 2007. i 2008. na osnovu starog uzorka koji ne uključuje zaposlene kod preduzetnika. Međutim, ovi indeksi jesu uporedivi sa indeksima za 2009. godinu, s obzirom na činjenicu da je pri proširenju uzorka dinamika rasta zarada zadržana, a samo su njihove nominalne vrednosti umanjene za oko 12%.

3) Ukupni troškovi rada predstavljaju ukupno opterećenje poslodavca po radniku, uključujući sve poreze i doprinose, i iznose oko 164,5% neto zarade. Indeksi rasta bruto zarada i ukupnih troškova rada su jednaki jer su ukupni troškovi rada su veći od bruto zarade za fiksnih 17,9%.

Rast prosečne nominalne zarade je usporen u Q4 u odnosu na Q3. Posmatrano u evrima, prosečna zarada nastavlja da međugodišnje raste i u Q4 2011. godine. Troškovi rada blago rastu i to sa 622 evra u Q3 na 632 evra u poslednjem kvartalu 2011. (Tabela T3-2).

Najveći rast zarada u javnim preduzećima

U poslednjem kvartalu 2011. plate u javnim preduzećima rasle su više nego dvostruko u odnosu na rast plata u privatnim preduzećima i u sektoru opšte države (Tabela T3-3). Realni međugodišnji rast iznosio je 7,3%. S obzirom na to da je njihovo učešće u ukupnoj zaposlenosti malo, doprinos rasta plata u javnim preduzećima ukupnom rastu realnih plata iznosio je 21,23%. Do ovog povećanja je došlo usled odmrzavanja zarada krajem 2010. godine, nakon toga su usledile isplate bonusa, regresa i zakasnelih zarada, što se sve odrazilo na rast zarada i u Q4. Međutim, i pre ovog povećanja zarade u javnim preduzećima su bile veće u odnosu na plate u privatnom sektoru i opštoj državi. Iako ne postoje empirijski dokazi, anegdotska evidencija sugerise da poje-

3. Zaposlenost i zarade

dinci sa istim kvalifikacijama primaju znatno veće zarade u javnim preduzećima od zaposlenih u privatnom sektoru. To govori o dualnom karakteru srpskog tržišta rada, odnosno postojanju sektora s relativno sigurnim i bolje plaćenim radnim mestima, kakva su javna preduzeća, i privatnog sektora sa nestabilnim i manje plaćenim radnim mestima i slabo zaštićenim pravima radnika. Za početak, neophodno je uvesti čvršću kontrolu zarada u javnim preduzećima. Iznad prosečne zarade, međutim, samo su jedna od posledica strukturnih problema u javnim preduzećima. Stoga, neophodno je raditi na otklanjanju ovih nedostataka kako bi se eliminisala zaštićenost javnih preduzeća i izjednačili uslovi rada između javnog i privatnog sektora.

Tabela T3-3. Srbija: bruto zarade u javnom sektoru 2004–2011, međugodišnji realni indeksi

	Iz budžeta			Javna preduzeća		Ostalo (privreda) ¹⁾	Prosek Srbije
	Administracija svi nivoi	Obrazovanje i kultura	Zdravstveni i soc. rad	Javna državna	Javna lokalna		
	1	2	3	4	5		
2004	107,4	107,7	110,9	107,9	113,4	113,7	111,4
2005	105,9	106,0	100,8	100,5	103,0	106,9	107,1
2006	109,1	107,2	109,4	110,8	102,9	113,7	111,3
2007	111,1	114,7	123,8	116,7	105,0	114,1	114,6
2008	100,7	105,7	101,3	101,2	95,9	105,7 ²⁾	105,5 ²⁾
2009	95,1	96,3	97,0	97,9	97,8	104,1 ²⁾	101,1 ²⁾
2010	99,1	95,1	94,3	98,1	98,0	104,5	101,2
2011	99,2	95,5	97,2	104,0	95,1	101,1	99,9
2007							
Q1	111,5	112,6	125,4	129,8	113,8	117,3	118,5
Q2	118,6	119,2	131,5	118,9	104,5	117,4	118,6
Q3	114,1	116,7	127,5	112,5	104,1	112,5	114,1
Q4	100,1	110,3	111,0	105,8	97,4	109,0	108,2
2008							
Q1	99,2	109,5	105,6	94,3	98,5	107,3	105,2
Q2	99,6	104,8	99,4	103,0	89,0	104,2	103,1
Q3	100,8	104,7	101,1	103,6	91,7	106,3	105,0
Q4	103,3	103,7	99,2	103,9	104,4	105,1	104,1
2009							
Q1	99,8	97,9	99,4	98,4	100,8	105,1	102,5
Q2	94,0	97,4	98,1	99,0	99,3	104,8	102,0
Q3	93,6	96,2	96,9	98,1	95,4	102,9	100,1
Q4	93,0	93,6	93,5	96,0	95,9	104,0	99,9
2010							
Q1	95,8	96,1	96,1	102,2	98,0	103,5	101,1
Q2	101,0	96,7	95,1	102,1	98,3	106,6	103,2
Q3	100,4	95,1	94,6	94,5	99,8	105,8	101,8
Q4	99,4	92,5	91,2	93,5	95,7	102,4	98,8
2011							
Q1	98,1	89,4	92,0	100,6	92,2	100,4	97,7
Q2	97,8	94,4	97,4	99,9	94,3	98,3	97,7
Q3	100,7	97,5	97,6	108,3	95,1	102,5	101,5
Q4	100,0	100,8	102,0	107,3	98,8	103,3	102,9

Izvor: RZS.

Napomene:

1) Kolona 6 uključuje privatna, društvena i mešovita preduzeća (bez preduzetnika).

1) U koloni 6 je predstavljena ocenjena veličina koja se dobija kada se od ukupne mase zarada u Srbiji oduzme masa zarada u javnom sektoru, a zatim se ta razlika подели sa brojem zaposlenih u privredi (kolona 7, Tabela T3-3).

2) Međugodišnji realni indeksi u kolonama 6 i 7 za 2008. i 2009. su izračunati na osnovu proširenog uzorka za obračun prosečne zarade, koji uključuje i zaposlene kod preduzetnika.

Okvir 2. Veliko smanjenje sredstava za aktivne programe tržišta rada

Uprkos pogoršanju ključnih indikatora tržišta rada tokom 2011. godine i ranijim najavama u Vladi Srbije da će povećati izdvajanja za aktivne politike tržišta rada (APTR), u budžetu za 2012. sredstva za ove namene su značajno smanjena. U 2011. ona su iznosila 0,18% bruto domaćeg proizvoda (BDP), a u 2012. pašće na 0,1% BDP-a. Ovo je u suprotnosti sa Nacionalnom strategijom zapošljavanja, usvojenom za period 2010–2020, kojom se predviđa da izdvajanja za APTR budu povećana na 0,4% BDP-a do 2013, a 0,5% BDP-a do 2020. godine. Treba napomenuti da se, zahvaljujući smanjenju izdataka za pasivne programe tržišta rada (koje u osnovi čine naknade za nezaposlenost) – kao posledica novih pravila uvedenih Zakonom o zapošljavanju i osiguranju od nezaposlenosti 2009. godine, ukupna sredstva za aktivne i pasivne programe tržišta rada ne bi povećavala, već bi samo došlo do njihove preraspodele u korist aktivnih programa. Prema ovogodišnjem budžetu doći će do smanjenja ukupnih izdvajanja za nezaposlene, u situaciji u kojoj njihov broj stalno raste.

Smanjenje sredstava za aktivne politike će svakako uticati da mnogi od ciljeva, utvrđenih krajem 2011. kroz Nacionalni akcioni plan o zapošljavanju za 2012, budu ostvareni u skromnijoj meri. Prema najnovijim projekcijama Ministarstva ekonomije i regionalnog razvoja, broj subvencija za zapošljavanje biće smanjen sa preko 30.000, koliko ih je bilo tokom 2011, na oko 12.000 u 2012. godini. Sredstva za obuke nezaposlenih kao i subvencije za novo zapošljavanje biće trostruko manje. Najzad, broj nezaposlenih pojedinaca koji će moći da učestvuju u javnim radovima biće smanjen sa 5.000 na 3.500.

U Tabeli T3-4 dat je pregled aktivnih programa tržišta rada u zemljama OECD-a s posebnim naglaskom na njihovoj efektivnosti. Smatra se da je program efektivan kada prosečna verovatnoća zapošljavanja ili ponovnog zapošljavanja učesnika u programu poraste kao posledica tog učešća.

Tabela T3-4. Aktivne politike tržišta rada u zemljama OECD-a: tipovi programa, njihovi troškovi i efektivnost

Tip programa	A. Troškovi
	B. Zaključci o efektivnosti
a. Usluge službi za zapošljavanje (posredovanje i savetovanje)	A. relativno jeftini B. veoma efektivni (opšta saglasnost)
b. Obuke	A. skupi B. efektivni (mešoviti zaključci)
c. Subvencije za zapošljavanje i samozapošljavanje	A. relativno skupi B. efektivni (mešoviti zaključci)
d. Direktno kreiranje poslova i zapošljavanje u javnom sektoru (javni radovi)	A. relativno skupi B. nisu efektivni (opšta saglasnost)

Izvor: Lehmann, 2010.

Premda su evaluacije aktivnih programa tržišta rada tek nedavno počele da se sprovode u Srbiji, u poslednjih nekoliko godina publikovano je više studija koje su nastojale da utvrde efikasnost i efektivnost aktivnih programa tržišta rada.¹

U studiji autora Arandarenko i Krstić (2008)² ocenjen je uticaj svih glavnih tipova programa tržišta rada koje je primenjivala Nacionalna služba za zapošljavanje u periodu 2002–2007. godine na kretanje korenspondirajućih indikatora tržišta rada. Autori nalaze da su najefektivniji programi posredovanja i savetovanja, zatim subvencija za zapošljavanje i obuka, a da najslabije efekte imaju programi javnih radova. Ipak, studije Bonina i Rinea (2006)³ i Marine Petrović (2010)⁴ ukazuju da je učešće u javnim radovima pozitivno uticalo na korisnike preko rasta njihovog samopouzdanja i povećanja zadovoljstva životom. Uopšte, treba imati u vidu da aktivna politika tržišta rada ima za cilj ne samo veću efikasnost, nego i borbu protiv isključenosti na tržištu rada. Čak i kada su njeni rezultati sa stanovišta efikasnosti relativno skromni, ona ima svoje opravdanje ukoliko unapređuje jednakost na tržištu rada.

Studija Nojković i dr. (2010)⁵ evaluirala je efekte projekta 'Otpremninom do posla', koji je sproveden u periodu 2007–2009. godine, kao inovativni program čija ciljna grupa su bili radnici otpušteni tokom procesa privatizacije i restrukturiranja. Rezultati studije pokazuju snažnu pozitivnu uzročnu vezu između učešća u programu i verovatnoće zaposlenosti.

1 Više o aktivnim programima tržišta rada u Srbiji može se naći u: Arandarenko, Mihail (2011), Tržište rada u Srbiji – trendovi, institucije, politike, CID, Ekonomski fakultet, Univerzitet u Beogradu

2 "Impact Analysis of Employment Policy and Active Labour Market Programmes in the Republic of Serbia, 2003-2007" Government of the Republic of Serbia, Deputy Prime Minister's Poverty Reduction Strategy Implementation Focal Point.

3 "Beautiful Serbia", IZA Discussion Paper No. 2533 (December 2006).

4 "Subjective Well-Being of Social Assistance Recipients in Serbia: Experience of Public Work Participants" World Bank International Conference on Poverty and Social Inclusion in the Western Balkans, Brussels, Belgium, December 14-15, 2010

5 "Otpremninom do posla". Vlada Srbije i UNDP